

Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ † 17.5.1982

Ειπώθηκε ότι ή λέξη 'Παιδεία', τίτλος ενός από τά πολλά βιβλία του Ε. Π. Παπανούτσου, φιλοσόφου και πρωτοποριακού παιδαγωγού — πού πρίν λίγες μέρες εκμέτρησε μιá "μακριά, γεμάτη μέρα" όγδόντα τόσων χρόνων — θά μπορούσε νά είναι ό γενικός τίτλος όλων τών συγγραμμάτων του. Μέ παρόμοιο πνεύμα ώστόσο, και τά μή φιλοσοφικά, μέ τή στενή έννοια του όρου, ποικίλα δοκίμιά του και οί επιφυλλίδες του θά μπορούσαν νά θεωρηθοῦν γνήσια φιλοσοφήματα. Γιατί 'Φιλοσοφία και Παιδεία' — τίτλος επίσης μιās συλλογής, φιλοσοφικῶν κυρίως, έκτενῶν δοκιμίων — ήταν γιά τόν Παπανούτσο έννοιες όμόλογες: παιδεία είναι ή θεμελιακή συνιστώσα τῆς φιλοσοφίας και φιλοσοφία ή πεμπτουσία τῆς παιδείας. Έγραφε ό κορυφαῖος στοχαστής: "Η φιλοσοφία, και όχι οί επιστήμες και ή εὔαισθησία στίς καλές τέχνες, εκφράζει καιρία και αὐθεντικά τή φυσιογνωμία ενός λαοῦ. Στή φιλοσοφία αποκαλύπτεται περισσότερο από άλλοῦ ή παιδεία ενός ατόμου και ενός ἔθνους."

Αὐτό πού κυρίως ἔκανε φιλοσοφική κάθε του θεώρηση δέν ήταν τόσο ή θεματική, όσο ή μέθοδός του, ή κριτική και ή διαλεκτική, ή νέα "ἀγωγή του πνεύματος", όπως τήν ἔλεγε· πού δέν ἀπολήγει σέ συμβιβασμό και ἔκλεκτικισμό, ἀλλά ἐπιτυγχάνει τήν ἄρση τῶν ἀντινομιῶν, και καταργεῖ τό δογματισμό και τίς μονομέρειες μέ μιá σφαιρική και ὀλοκρατική ἐποπτεία τῶν πραγμάτων. Αὐτή τή μέθοδο χρησιμοποίησε μέ συνέπεια ό Παπανούτσος τόσο στίς ἐρευνητικές ἐργασίες του, πού ἀξιώθηκαν διεθνή ἀναγνώριση, όσο και στά συνθετικά του ἔργα και στά ἐπιγραμματικά του δοκίμια.

"Η ἀρετή είναι τό ισχυρότερο πρόσωπο του πνεύματος", ἔγραφε 60 χρόνια πρίν ό γνησιότερος ἐπίγονος του Διαφωτισμοῦ στόν καιρό μας. Γιατί "τό δέον είναι συνισταμένη τῆς βούλησης, τῆς νόησης και του συναισθήματος, κατόρθωμα τῆς ένιαίας συνείδησης του ἀνθρώπου". Όπως ἐπισημαίνει στόν πρόλογο μιās από τίς πιό γνωστές συλλογές δοκιμίων του: ". . . Καλλιτεχνική δραστηριότητα, ήθική ἔφεση και ἐπιστημονική θεώρηση του κόσμου είναι στό βάθος πνευματικές πράξεις στήν ὑφή τους ιδιόμορφες, πού σκοπόν ἔχουν τήν οὐσιαστική ἀπελευθέρωση του ἀνθρώπου, τή βεβαίωση και καταξίωση τῆς πνευματικῆς του ἐλευθερίας."

Τέχνη, γνώση και ήθική ὑπῆρξαν οί τρεῖς θεμελιακοί πόλοι ἔλξης του πνεύματός του κάπου ἐξήντα τόσα χρόνια.

"Υπάρχει ένας καλός τρόπος νά ἐξηγήσομε τόν ἀνθρωπο", ἔγραφε ό θεωρητικός τῆς φιλοσοφικῆς ἀνθρωπολογίας. Και "ὑπάρχει ένας καλός τρόπος νά τόν ἐρμηνεύσομε": συσχετίζοντας και ἐντάσσοντάς τον στό εἶδος του στήν πρώτη περίπτωση, ἀπομονώνοντάς τον ἀπ' αὐτό και ἐξερευνώντας τίς ιδιοτυπίες του στή δεύτερη. Ἀνάλογα μπορούμε νά ἐξηγήσομε τόν

Παπανούτσο ως φιλόσοφο, νά όρίσουμε τίς φιλοσοφικές του συντεταγμένες καί νά έντοπίσουμε τό στίγμα του: νά τόν συσχετίσουμε μέ τούς συγκαιρινούς όμοτέχνους του, νά τόν έντάξουμε στίς σχετικές σχολές -- άν καί “πνεύμα ούσιαστικά έλεύθερο καί άνένταχτο” --, νά άπαριθμήσουμε τά έργα του καί νά άξιολογήσουμε τή συμβολή του: πρωτότυπες θέσεις γιά τήν κάθαρση τών παθών στήν τραγωδία, γιά τή συμφιλίωση τής ιστορικής αίτιότητας μέ τήν έλευθερία, γιά τή θρησκευτική έρμηνεία τών πλατωνικών έννοιών. Τοῦτο άρχισε νά γίνεται έδῶ καί μισόν αιώνα στίς έπισκοπήσεις τοῦ νεοελληνικοῦ στοχασμοῦ, γιατί γρήγορα ὁ Παπανούτσος καθιερώθηκε ὡς φιλόσοφος, καντιανός άρχικά, κριτικός καί διαλεκτικός άργότερα. Ἡ προσωρινή έργογραφία του, κάπου τριάντα μονογραφίες, πολλά ειδικά άρθρα, μεταφράσεις, άμέτρητα δοκίμια καί έπιφυλλίδες, μαρτυροῦν γιά τήν πνευματική ρώμη καί τήν έγρήγορσή του. Ἡ συνεχής έννημέρωσή του καί ἡ κριτική στάση του άπέναντι στίς πιό επίκαιρες άναμοχλεύσεις τής φιλοσοφίας, μέ έπιχειρήματα άντλημένα άπό τό δικό της όπλοστάσιο, ύπογραμμίζουν τούς άνοιχτούς ὀρίζοντες τοῦ στοχασμοῦ του. Μιά έπαρκής ὡστόσο έξήγηση τοῦ φιλόσοφου Παπανούτσου θά ἦταν έργο γιά τόν αὔριανό μελετητή.

Καί εἶναι ἴσως ἕνας καλός τρόπος νά τόν έρμηνεύσουμε, νά σκιαγραφήσουμε τό νέο ὕφος καί ἦθος πού έφερε στή συντεχνία: νά δοῦμε τό έργο του έξω άπό τίς συμβατικές κατηγορίες τοῦ ιστορικοῦ-συστηματικοῦ, ακαδημαϊκοῦ-έκλαϊκευτικοῦ, πρωτότυπου-έκτυπου κλπ. Γιατί ὁ Παπανούτσος έδειξε μέ τή φιλοσοφική του γραφή πόσο αὔθαιρετες εἶναι αὐτές οἱ διακρίσεις, πόσο ρευστά τά σύνορα καί πόσο σοβαρή ἡ ὑπόθεση τής φιλοσοφίας.

Ἐπ' ὄλες τίς φιλοσοφικές θεωρίες γιά τήν τύχη τής ψυχῆς μετά τό θάνατο, μία θεωρία τών στωικῶν ἦταν ιδιότυπα παρηγορητική: έπιφύλασσε γιά τόν “σπουδαῖο”, τόν “σοφό”, τόν θνητό μέ τήν έντελή πνευματική καί ἠθική ρώμη, μία έπιβίωση τουλάχιστον ὡς τήν “έκπόρωση”, τήν καθαρμένη μέ τή φωτιά περιοδική ανακύκλιση τοῦ κόσμου. Γιατί ὁ “τόνος” τής ψυχῆς του εἶναι πολύ ισχυρός γιά νά διαλυθεῖ μαζί μέ τά λοιπά σωματικά στοιχεία. Καί ὁ “τόνος” τής ψυχῆς τοῦ Ε. Παπανούτσου εἶχε πολλές φορές δοκιμαστεῖ καί άντεξε. Ὁ Παπανούτσος θά ἦταν σίγουρα ἕνας άπό τούς “σπουδαίους” πού ὀραματιζόταν ὁ στωικός, ὅταν άξίωνε γιά τόν “σοφό” του μία προνομακή άθανασία.

Μυρτώ Δραγώνη-Μονάχου